

מאירס - ג'זינט - מכון ברוקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مایرس - جوینت - معهد بروکدیل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

**מיפוי דרכי הפעולה של
בתי הספר היסודיים וחיטובות הביניים
לקידום התלמידים המתקשים:
מחקר חוזר (תשע"ב - 2012)**

דליה בן-רבי ♦ רות ברוך-קוברסקי ♦ וצ'יסלב קונסטנטינוב
רונלי רותם ♦ מרים כהן-נבות

המחקר הוזמן על ידי משרד החינוך ומומן בסיועו
ובעזרת תרומה מיוחדת של אנני סנדלר, וירג'יניה ארצות הברית

דוח מחקר

דמ-658-14

מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים: מחקר חוזר (תשע"ב - 2012)

דליה בן-רבי רות ברוך-קוברסקי וצ'סלב קונסטנטינוב
רונלי רותם מרים כהן-נבות

המחקר הוזמן על ידי משרד החינוך ומומן בסיועו
ובעזרת תרומה מיוחדת של אנני סנדלר, וירג'יניה ארצות הברית

הנתונים, הממצאים, המסקנות, הדעות וההמלצות הם של צוות המומחים מטעם המכון
ועל אחריותם בלבד

אפריל 2014

ירושלים

ניסן תשע"ד

עריכת לשון: ענת ברבריאן
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

אשכנזי, יי; טופילסקי, טי; שגיא, שי; אנג'ל, מי. לקראת פרסום. שירותים פסיכולוגיים בבתי ספר יסודיים בשגרה ובחירום.

בן רבי, די; עמיאל, שי. 2010. תכניות תגבור לימודי לאחר שעות אחר הלימודים: מטרות, דרכי פעולה ומדדים לבחינת איכות התכנית. דמ-567-10.

כהן-נבות, מ.; לוי, די; קונסטנטינוב, וי; עוואדיה, א'; ברוך-קוברסקי, רי; חסין, טי. 2009. מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים. דמ-509-09.

בן-רבי, די; רותם, רי; קונסטנטינוב, וי; כהן-נבות, מי. 2013. מיפוי דרכי פעולה לקידום התלמידים המתקשים בבתי הספר היסודיים של רשת 'מעין החינוך התורני': תמצית וכיווני פעולה. תמ-39-13.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית המחקר

1. הרקע למחקר

קידום של התלמידים המתקשים בלימודים ובהסתגלות לבית הספר הוא אחד מיעדי החשובים של מערכת החינוך בישראל. לשם כך פועלים בתי הספר במגוון דרכים. מטרת המחקר המובא בדוח זה היא ללמוד על דרכי הפעולה לקידום התלמידים המתקשים הקיימות בחינוך היסודי ובחטיבות הביניים ועל הקשיים והצרכים של בתי הספר בתחום זה. המידע אמור להוות בסיס לתכנון המדיניות ולתכנון דרכי התערבות הולמות לקידום התלמידים המתקשים ולשמש את הגורמים העוסקים בתחום זה במשרד החינוך, ברשויות המקומיות, בבתי הספר ובארגוני המגזר השלישי.

המחקר המוצג בדוח זה ממשיך מחקר שנערך בשנת 2006 על ידי מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בשיתוף לשכת המדען הראשי במשרד החינוך ועמותת אשלים ופורסם בשנת 2009¹ (להלן "המחקר הראשון"). המחקר הנוכחי נערך בשנת 2012 ביוזמת משרד החינוך ומאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, והוא נועד לספק תמונה עדכנית על התמודדות בתי הספר עם צורכי התלמידים המתקשים. הצורך במידע עדכני בולט במיוחד לאור הרפורמות, היוזמות והשינויים שחלו במדיניות מערכת החינוך מאז איסופו של המידע במחקר הראשון.

המחקר מתבסס בעיקרו על סקר בקרב מדגם ארצי של מנהלים ושל מחנכים בבתי ספר יסודיים ובחטיבות ביניים ממלכתיים וממלכתיים-דתיים (דוברי עברית ודוברי ערבית). מלבד זאת, בעשרה בתי ספר נבחרים נערך מחקר איכותני. המחקר בחן את פעילותם של בתי הספר בארבעה מישורים:

- ♦ ההיערכות הכללית של בתי הספר לעבודה עם תלמידים מתקשים: איתור וזיהוי תלמידים מתקשים, בניית תכניות עבודה, הצבת יעדים לעבודה עם תלמידים מתקשים.
- ♦ הפעלת מגוון אסטרטגיות לקידום התלמידים:
 - אסטרטגיות למתן מענה לצורכי כלל התלמידים בכיתה: שיטות הוראה מותאמות לכיתה הטרוגנית, הוספת כוח אדם לכיתה, שינוי הרכב הכיתה וגודלה.
 - אסטרטגיות למתן מענה לצורכי התלמידים המתקשים: תגבור לימודי בתוך הכיתה ומחוצה לה, סיוע רגשי-חברתי על ידי אנשי מקצוע, חונכות ועבודה עם הורי התלמידים המתקשים.
- ♦ מערך התמיכה לצוות ההוראה הבית-ספרי: עבודת צוות, תמיכת הצוות הטיפולי, הכשרות לקידום תלמידים מתקשים.
- ♦ הקשר עם גורמים מחוץ לבית-הספר: גורמים בקהילה ותכניות ביזמת גורמים חיצוניים לבית הספר.

¹ כהן-נבות, מ' ; לוי ד' ; קונסטנטינוב ו' ; עוואדיה א' ; ברוך-קוברסקי ר' ; חסין, ט'. 2009. **מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים: דוח מסכם מדעי**. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

ממצאי המחקר מספקים תמונה מקיפה על פעילות בתי הספר לקידום התלמידים המתקשים, על הערכת המנהלים והמחנכים את המידה שבה הסיוע הניתן לתלמידים המתקשים הולם את צורכיהם ומקדם אותם, על קשיים ואתגרים ביישום הפעילויות ועל צרכים לא מסופקים.² עם זאת, חשוב להבהיר כי אין בממצאי המחקר מידע מעמיק על אודות איכות יישומן של הפעילויות או על אודות מידת ההצלחה בהשגת יעדיהן.

הממצאים מוצגים בדוח תוך בחינת ההבדלים בין בתי הספר היסודיים לחטיבות הביניים ובין בתי הספר דוברי העברית לבתי הספר דוברי הערבית. כמו כן, מוצגים ההבדלים העיקריים בין ממצאי המחקר שנערך בשנת 2006 לבין ממצאיו של מחקר זה, שנערך ב-2012. להלן מוצגים עיקרי הממצאים והסוגיות וכיווני הפעולה הנובעים מהם.

2. עיקרי הממצאים

1. המחנכים דיווחו על אחוזים משמעותיים של תלמידים בכיתתם המתקשים בלמידה או בהסתגלות לבית הספר: 22% בממוצע בבתי הספר היסודיים ו-30% בחטיבות הביניים. יש שונות גדולה בין בתי הספר באחוז התלמידים המתקשים.
2. אסטרטגיות עבודה להתמודדות עם שונות בין התלמידים ולקידום תלמידים מתקשים נפוצות בבתי הספר. עם זאת, בין בתי הספר השונים והכיתות השונות יש שונות רבה בהיקף השימוש באסטרטגיות השונות ובאחוז התלמידים המתקשים המקבלים סיוע.
3. ממצאי המחקר ב-2012 עולה כי לעומת שנת 2006 חלה עלייה בשימוש בדרכי הפעולה שנחשבות רצויות, ובעיקר, ביחסם של המחנכים לתחומים הרגשיים-חברתיים בשיחותיהם עם התלמידים ועם הוריהם ובשימוש בהוראה פרטנית או בקבוצות קטנות. עם זאת, דרכי פעולה אלה ואחרות (תכנון הפעילות עם תלמידים מתקשים, עבודה עם הורי התלמידים המתקשים, קשר שוטף עם שירותי קהילה) עדיין אינן נפוצות בכל בתי הספר ובקרב כל המחנכים.
4. לעומת 2006, ב-2012 חלה עלייה באחוז המחנכים בבתי הספר היסודיים שהעריכו שהם יכולים להתמודד באופן הולם עם צורכי התלמידים המתקשים ובאחוז התלמידים המתקשים שלהערכתם מקבלים מענה הולם לצורכיהם. על אף עלייה זו, בשנת 2012 רק כ-50% מהמחנכים בבתי הספר היסודיים ציינו כי הם מרגישים שהכלים והמשאבים שיש ברשותם מאפשרים להם להתמודדות הולמת, במידה רבה, עם צורכי התלמידים המתקשים. כמו כן, 24% מהמחנכים העריכו כי פחות ממחצית התלמידים המתקשים בכיתתם מקבלים מענה הולם לצורכיהם. בממוצע העריכו המחנכים כי 34% מהתלמידים המתקשים אינם מקבלים מענה הולם את צורכיהם.
5. בחטיבות הביניים לא חלו שינויים בין השנים בנושאים אלה, והיקף הצרכים הלא מסופקים בהן רב יותר מאשר בבתי הספר היסודיים. רק 35% אחוזים מהמחנכים ציינו כי הם חשים, במידה רבה, שהם יכולים להתמודד באופן הולם עם צורכי התלמידים המתקשים. כמו כן, 34%

² אנשי המקצוע השונים מתוארים בדוח זה בלשון זכר ובלשון נקבה לחלופין מטעמי נוחות בלבד, אך ההתייחסות היא לשני המינים.

מהמחנכים העריכו כי פחות ממחצית התלמידים המתקשים בכיתתם מקבלים מענה הולם לצורכיהם. בממוצע העריכו המחנכים כי 44% מהתלמידים המתקשים אינם מקבלים מענה ההולם את צורכיהם.

6. בקרב אחוזים ניכרים מהמחנכים בשני שלבי החינוך יש ספקות לגבי מידת תרומתם של סוגי הסיוע השונים לתלמידים המתקשים – רק 50%-60% מהמחנכים ציינו שהם סבורים שסוגי הסיוע שנבדקו תורמים לקידום התלמידים המתקשים במידה רבה. כמו כן, מרבית המחנכים (74%-79% בבתי הספר היסודיים, 53%-77% בחטיבות הביניים, לגבי סוגי הסיוע השונים) ציינו שהם חשים שהיקף הסיוע הניתן לכל תלמיד המקבל סיוע, אינו מספיק.

7. בבתי הספר היסודיים דוברי העברית חלה עלייה באחוז המחנכים החשים שיש להם, במידה רבה, "כתובת" להתייעצות בנוגע להתמודדות עם הקשיים הרגשיים-חברתיים של התלמידים. בראיונות עם צוותי בתי הספר הודגשה חשיבות היועצות, הפסיכולוגים וצוות החינוך המיוחד בתמיכה בצוות ההוראה. עם זאת, חלק מהמחנכים ציינו שהם חשים שיש להם "כתובת" להתייעצות רק במידה בינונית, מועטה, או כלל לא (19% בבתי הספר היסודיים, 27% בחטיבות הביניים).

8. לעומת שנת 2006 ב-2012 חל צמצום פערים משמעותי בין בתי הספר דוברי העברית לבתי הספר דוברי הערבית, בין היתר, בהיקף המענים לתלמידים מתקשים, בהימצאותם של יועצים ופסיכולוגים ובמידת ההתייעצות של המחנכים אתם (בשני שלבי החינוך), בהתייחסות לצרכים הרגשיים-חברתיים של התלמידים ובהיקף עבודת הצוות (בחטיבות הביניים). עם זאת, גם לאחר צמצום הפערים, בבתי הספר דוברי הערבית משתמשים פחות בשיטות הוראה פרטניות ובמנגנוני תמיכה והתייעצות, הן עם גורמים בתוך בית הספר והן עם שירותי קהילה, יש היקף נמוך יותר של חלק מסוגי הסיוע המיוחדים לתלמידים מתקשים, בפרט מענים טיפוליים-מקצועיים וחונכות, ופחות משאבי כוח עזר לא מקצועי.

9. המנהלים והמחנכים ציינו מספר קשיים ביישומן האפקטיבי של אסטרטגיות פעולה שונות לקידום תלמידים מתקשים, ובהם, תנאים פיזיים לא הולמים למתן סיוע פרטני (בעיקר בבתי ספר יסודיים), קשיים בהעברת מידע ותיאום בין מורי הכיתה לבין נותני הסיוע האחרים, מתן סיוע לימודי וטיפול על חשבון שעות הלמידה בכיתה והכשרה לא מספקת של כוח אדם לא מוסמך, המספק תגבור לימודי מחוץ לכיתה ובתוך הכיתה.

10. שיעור ניכר מהמחנכים (30%-60%, בשני שלבי החינוך) הביעו צורך בהכשרה בנושאים הקשורים להתמודדות עם צורכי התלמידים המתקשים. הנושאים הבולטים שבהם הובע צורך בהקניית מיומנויות היו שיטות דידקטיות בהוראת תלמידים מתקשים, שיטות להעלאת המוטיבציה של התלמידים, התמודדות עם בעיות משמעת (במיוחד בחטיבות הביניים) ועבודה עם הורי התלמידים. בבתי הספר דוברי הערבית הדגישו במיוחד את הרצון בהכשרה בנושא איתור קשיים אצל תלמידים וזיהוים.

11. כשליש מהמחנכים דיווחו שלא השתתפו בשנים האחרונות בהכשרות בתחום קידום התלמידים המתקשים ולא נחשפו למידע עדכני ולרעיון בתחום. פחות משליש מההכשרות כללו ליווי שוטף של המורים במסגרת ההכשרות.

12. מהמחקר עולה תמונה מורכבת, ולפיה מקורות וגורמים רבים מעורבים במימון הסיוע לתלמידים המתקשים ובהספקתם (כולל: משרד החינוך, רשויות מקומיות וגורמי מגזר שלישי). בראיונות העומק בבתי הספר סיפרו המנהלים על המאמצים הרבים שהם עושים כדי לאגם משאבים מכל המקורות ולנהל אותם ביעילות. בכ-50% מבתי הספר שנכללו בסקר דווח על שימוש במערכת ממוחשבת למעקב אחר הסיוע הניתן לכל תלמיד. סביר להניח שהפערים בין בתי הספר ביכולתם לפעול ביעילות בהשגת המשאבים, בניהולם ובהקצאתם מסבירים חלק מההבדלים בהיקף הסיוע הניתן לתלמידים.

3. הסוגיות העיקריות העולות מהמצאים וכיווני הפעולה

המחקר מצביע על שינויים חיוביים שחלו בין שנת 2006 – מועד המחקר הראשון ושנת 2012 – מועד המחקר החוזר. שינויים אלה כוללים שימוש רב יותר בדרכי הפעולה הנחשבות כתורמות לקידום של התלמידים המתקשים; צמצום חלק מהפערים בין בתי הספר דוברי העברית לבתי הספר דוברי הערבית; עלייה בתחושתם של המחנכים שהכלים והמשאבים שברשותם מאפשרים להם להתמודד ביעילות עם צורכי התלמידים המתקשים; ועלייה בשיעור המחנכים הסבורים שרוב התלמידים המתקשים מקבלים מענה הולם לצורכיהם.

בצד שינויים חיוביים אלה, המחקר מצביע על קשיים, על אתגרים ועל צרכים לא מסופקים רבים בפעילות בתי הספר לקידום התלמידים המתקשים, ובהם: שיעור משמעותי של תלמידים מתקשים שלהערכת מחנכיהם המענה שהם מקבלים אינו הולם את צורכיהם (34% בבתי הספר היסודיים, 44% בחטיבות הביניים); שונות רבה בין בתי הספר והכיתות במגוון האסטרטגיות לקידום תלמידים מתקשים והטמעה חלקית של דרכי עבודה הנחשבות רצויות (התייחסות של המחנכים לתחומים רגשיים-חברתיים בשיחותיהם עם התלמידים ועם הוריהם; שימוש בהוראה פרטנית או בקבוצות קטנות; תכנון הפעילות עם תלמידים מתקשים, עבודה עם הורי התלמידים המתקשים, קיום קשר שוטף עם שירותי קהילה); שיעור לא מבוטל של מחנכים החשים שאין להם "כתובת" הולמת להתייעצות בנוגע להתמודדות עם קשיי התלמידים; ושיעור משמעותי של מחנכים המרגישים שהכלים והמשאבים שיש ברשותם מאפשרים להם רק במידה בינונית או מועטה להתמודדות הולמת עם צורכי התלמידים המתקשים.

כמו כן, נותרו פערים משמעותיים בין בתי ספר דוברי עברית לבתי ספר דוברי ערבית. בין היתר, בבתי הספר דוברי הערבית משתמשים פחות בשיטות הוראה פרטניות ובמנגנוני תמיכה והתייעצות, הן עם גורמים בתוך בית הספר והן עם שירותים בקהילה, היקף קטן יותר של חלק מסוגי הסיוע המיוחדים לתלמידים מתקשים, בפרט מענים טיפוליים-מקצועיים וחונכות ופחות משאבי כוח עזר לא מקצועי.

המנהלים והמחנכים הצביעו על קשיים שונים ביישומן האפקטיבי של אסטרטגיות פעולה שונות לקידום תלמידים מתקשים, ובהם תנאים פיזיים לא הולמים למתן מענים פרטניים (בעיקר בבתי ספר יסודיים), קשיים בהעברת מידע ותיאום בין מורי הכיתה ונותני סיוע אחרים, מתן סיוע לימודי וטיפולי על חשבון שעות למידה בכיתה והכשרה לא מספקת של כוח אדם לא מוסמך, המעורב

במקרים בפעילויות הנעשות על חשבון שעות הלמידה של התלמיד בכיתה הרגילה עם מורה ביה"ס (בעיקר, תגבור לימודי מחוץ לכיתה, אך גם תגבור בתוך הכיתה).

הממצאים מצביעים על רצונם של צוותי בתי הספר לקבל הכשרה בתחום קידום התלמידים המתקשים (30%-60% מהמחנכים בשני שלבי החינוך דיווחו על צורך בהכשרה בנושאים שונים). הנושאים הבולטים שבהם הובע צורך בהקניית מיומנויות הם שיטות דידקטיות להוראת תלמידים מתקשים, שיטות להעלאת המוטיבציה של התלמידים, התמודדות עם בעיות משמעת (במיוחד בחטיבות הביניים) ועבודה עם הורי התלמידים. בבתי הספר דוברי הערבית הדגישו במיוחד את הרצון בהכשרה בנושא איתור קשיים אצל תלמידים וזיהויים. זאת ועוד, כשליש מהמחנכים דיווחו שלא השתתפו בשנים האחרונות בהכשרות בתחום קידום התלמידים המתקשים ולא נחשפו למידע עדכני ולרענון בתחום, ורק פחות משליש מההכשרות כללו ליווי שוטף של המורים.

ממצאים אלה ניתן לגזור מספר כיווני פעולה להמשך שיפור פעילות בתי הספר לקידום התלמידים המתקשים:

- 1. הבטחת נגישות רחבה ושוויונית יותר של דרכי פעולה ושל סוגי סיוע, במיוחד לבתי הספר שבהם הפער בין היקף הצרכים להיקף המענים גדול במיוחד.**
- 2. המשך צמצום הפערים בין בתי הספר דוברי העברית לבתי ספר דוברי הערבית, בהיקף הסיוע לתלמידים המתקשים ובדרכי הפעולה לקידומם.**
- 3. שיפור האפקטיביות במתן הסיוע, בין היתר, באמצעות יצירת תנאים פיזיים הולמים למתן מענה פרטני (בעיקר בבתי הספר היסודיים); הסדרת דרכים לחילופי מידע ולתיאום בין מורי הכיתה ונותני תשומות אחרים; מתן סיוע לימודי וטיפולי בדרך שתמנע הפסד שעות למידה בכיתה.**
- 4. הכשרה ופיתוח מקצועי לחיזוק יכולתם של צוותי בתי הספר, באמצעות תגבור ההכשרה בתחומים שבהם הובע צורך (במיוחד בהוראת התלמידים המתקשים, בהעלאת המוטיבציה של התלמידים ללמידה ובעבודה עם הורים); חיזוק תהליכי הליווי השוטף והלמידה המתמשכת בתוך בתי הספר; דאגה למתן הכשרה עדכנית לכלל המחנכים; היעזרות ביועצות ובצוות החינוך המיוחד לשם הקניית ידע למחנכים; המשך פיתוח הידע המקצועי והפצתו.**
- 5. חיזוק מנגנוני התמיכה למורים בהתמודדות עם צורכי התלמידים המתקשים, באמצעות מפגשי צוות להתייעצות, תכנון עבודה ולמידה משותפת; סיוע של הצוות התמיכתי-טיפולי וצוות החינוך המיוחד.**
- 6. דאגה לניהול ולהקצאה יעילים של המשאבים העומדים לרשות בתי הספר, באמצעות פיתוח יכולתם של בתי הספר בנושא זה; חיזוק השימוש במנגנונים למיפוי צרכים ומשאבים ובמנגנונים להקצאת סוגי הסיוע והיקפם באופן דיפרנציאלי, בהתאם לצרכים השונים של התלמידים; שימוש מועיל בתכניות חיצוניות, הספקת מידע שיאפשר לבתי הספר בחירה מושכלת בין התכניות המוצעות להם וחיזוק תפקידן במתן הכשרה לצוותים; שימוש מושכל בכוח אדם בלתי מוסמך כמשאב נוסף לסיוע לתלמידים, תוך דאגה להכשרתו.**

7. המשך חיזוק דרכי פעולה הנחשבות כרצויות, ובהן, פעילות עם הורי התלמידים המתקשים; התייחסות לצורכיהם הרגשיים והחברתיים של התלמידים; קשר עם השירותים הקהילתיים (במיוחד, חיזוק הקשר עם שירותי הרווחה, בבתי הספר דוברי הערבית).

ממצאי המחקר יופצו בצורה רחבה, תוך כדי ניצול פורומים שונים לדיון ולדיאלוג עם קובעי מדיניות ועם אנשי המקצוע בשדה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לאנשים הרבים שתרמו לביצוע מחקר זה :

ראשית, אנו מודים למנהלים ולמחנכים שהשתתפו בסקר ותרמו את המידע שאפשר את ביצוע מחקר זה, לכל אנשי הצוות בבתי הספר שנבחרו להשתתף במחקר האיכותני ולאנשי המקצוע במשרד החינוך שרואיינו במסגרת המחקר.

אנו מודים מאוד למפקחים המחוזיים, שסייעו לרתום את מנהלי בתי הספר להשתתף במחקר, ולאנשי לשכת המדען הראשי, בראשות פרופ' זכריה מדר, על הסיוע בכל שלבי המחקר.

אנו מודים לחברי צוות מאיירס-ג'וינט מכון ברוקדייל: לפרופ' ג'ק חביב, מנכ"ל המכון על ליווי המחקר לאורך כל הדרך, וכן לכל חברי צוות המרכז לילדים ולנוער על התמיכה לאורך כל הדרך. תודה לד"ר יוסי הראל-פיש ולד"ר גד אבקסיס; תודה גם לאסף שרון על הייעוץ בניתוח הנתונים, לדגנית לוי, לשרון עמיאל ולמתי אנגיל על העזרה בשלבים שונים של המחקר, לתמרה יהלומי ולבן שלומי, שריכזו את עבודת השדה, לתמי יבלונקה על הסיוע בביצוע המחקר האיכותני, לרויטל אביב-מתוק, לגיני רוזנפלד, לענת ברבריאן וללסלי קליינמן על תרומתן בהפקת הדוח.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
2	1.2 מערכת החינוך בישראל : מאפיינים מבניים, סוגיות הקשורות להתמודדות עם התלמידים המתקשים והשינויים הבולטים שחלו מאז המחקר הראשון (2006)
8	1.3 דרכי הפעולה לקידום התלמידים המתקשים : סקירת הספרות המחקרית
21	2. שיטת המחקר
21	2.1 מערך המחקר
22	2.2 אוכלוסיית המחקר והמדגם
24	2.3 כלי המחקר ושיטת איסוף הנתונים
29	2.4 שיטת הניתוח
30	2.5 מגבלות המחקר
30	3. ממצאים – פעילות בתי הספר לקידום התלמידים המתקשים
30	3.1 שיעור התלמידים המתקשים
35	3.2 היערכות בתי הספר לעבודה עם התלמידים המתקשים
50	3.3 אסטרטגיות למתן מענה לקידום התלמידים
82	3.4 מערך התמיכה לצוות ההוראה הבית-ספרי
101	3.5 הקשר של בית הספר עם גורמים חיצוניים
113	3.6 הקשיים בעבודה עם התלמידים המתקשים ומידת המענה על הצרכים לפי תפיסת צוותי בתי הספר
122	ביבליוגרפיה
135	נספח א : אוכלוסיית המחקר
136	נספח ב : מאפייני המדגם בפועל לעומת המדגם המתוכנן
137	נספח ג : דרכי איסוף המידע
139	נספח ד : מאפייני בתי הספר, המנהלים והמחנכים שהשתתפו במחקר שנערך בשנת 2006 ובמחקר שנערך בשנת 2012
145	נספח ה : המסגרת המושגית למחקר
147	נספח ו : שאלוני המחקר למנהלים ולמחנכים
186	נספח ז : פרוטוקולים למחקר איכותני
188	נספח ח : לוחות נוספים לפרק הממצאים

רשימת לוחות

- 23 לוח 1 : מדגם בתי הספר – מנהלים
- 23 לוח 2 : מדגם בתי הספר – מחנכים
- 24 לוח 3 : ראיונות עם מנהלים בפועל
- 24 לוח 4 : ראיונות עם מחנכים בפועל
- 28 לוח 5 : ראיונות עם מנהלים ומחנכים בפועל – השוואה בין שני מועדי המחקר
- 32 לוח 6 : תלמידים מתקשים על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 34 לוח 7 : תלמידים הזכאים לסל שילוב בבית הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 35 לוח 8 : תלמידים הזכאים לסל שילוב בבית הספר על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 37 לוח 9 : השימוש במערכת המידע הממוחשבת על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 38 לוח 10 : השימוש במידע ממבחנים ומכלי מיפוי (לעתיים קרובות או תמיד) לצורך איתור תלמידים מתקשים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 39 לוח 11 : תלמידים שאובחנו להם ליקויי למידה על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 40 לוח 12 : שיחות עם תלמידים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 41 לוח 13 : שיחות עם הורי התלמידים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 42 לוח 14 : שיחות של המחנך על תלמידי כיתתו עם אנשי מקצוע נוספים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 47 לוח 15 : הכנת תכניות אישיות לעבודה עם התלמידים המתקשים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 49 לוח 16 : היעדים העיקריים של מנהלי בתי הספר בעבודה עם התלמידים המתקשים בשנת המחקר (תשע"ב), לפי שלב חינוך ומגזר
- 52 לוח 17 : השימוש בשיטות ההוראה המותאמות לכיתה הטרוגנית (במידה רבה מאוד או במידה רבה) על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 54 לוח 18 : תוספת כוח אדם לכיתה : היקף בתי הספר והכיתות על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב וסוג חינוך
- 57 לוח 19 : שינויים בהרכב הכיתה על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 59 לוח 20 : בתי הספר והכיתות שבהם ניתן תגבור לימודי לקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- 60 לוח 21 : התלמידים המקבלים תגבור לימודי על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר

- לוח 22 : נותני התגבור הלימודי לתלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים,
 61 לפי שלב וסוג חינוך
- לוח 23 : בתי הספר והכיתות שבהם ניתן סיוע רגשי-חברתי לקידום התלמידים המתקשים,
 63 על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 24 : תלמידים המקבלים סיוע רגשי-חברתי על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
 64
- לוח 25 : מאפייני החונכים בבתי הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב וסוג חינוך
- לוח 26 : המטרות העיקריות בפעילויות הפורמליות עם הוריהם של התלמידים המתקשים,
 68 על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 27 : בתי ספר והכיתות שבהם נערכת פעילות פורמלית עם הורי התלמידים המתקשים,
 69 על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 28 : תלמידים שהוריהם משתתפים בפעילות פורמלית מיוחדת על פי דיווח המחנכים,
 69 לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 29 : כוח האדם הממערב בפעילויות הפורמליות להורי התלמידים המתקשים,
 70 על פי דיווח המנהלים, לפי שלב וסוג חינוך
- לוח 30 : האסטרטגיות המיועדות לקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים,
 73 לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 31 : התלמידים שמקבלים לפחות אחד מ-4 סוגי הסיוע לקידום תלמידים
 מתקשים (תגבור בתוך כיתה, תגבור מחוץ לכיתה, חונך, מענה טיפולי),
 74 לפי שלב חינוך ומגזר על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 32 : התלמידים הזכאים לסל שילוב, מתוך התלמידים המקבלים סוגי סיוע אלו בכיתה
 75 על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 33 : מספר שעות שבועיות בממוצע שמקבלים התלמידים בכל אחד מסוגי הסיוע,
 76 על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 34 : התלמידים הזקוקים לסיוע אך אינם מקבלים אותו על פי דיווח המחנכים,
 77 לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 35 : המידה (רבה מאוד או רבה) שבה מספר השעות הניתנות לתלמידים בכל אסטרטגיה
 78 מספיקות להם על פי דיווח המחנכים, לפי סוג האסטרטגיה, שלב חינוך ומגזר ...
- לוח 36 : נותני הסיוע שמקבלים הדרכה ("רובם" או "כולם") על פי דיווח המנהלים,
 80 לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 37 : הפעולה מקדמת ("במידה רבה" או "רבה מאוד") את התלמידים המתקשים
 81 המקבלים אותה על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
- לוח 38 : ישיבות צוות – מדדים לעבודת הצוות על פי דיווח המנהלים והמחנכים,
 83 לפי שלב חינוך ומגזר

- לוח 39 : נמצאים בקשר עם גורמים שונים מבית הספר (פעם בשבוע או יותר)
 בנוגע לבעיות בעבודה עם התלמידים המתקשים על פי המחנכים
 (באופן אישי או בישיבות צוות), לפי שלב חינוך ומגזר. 85
- לוח 40 : בתי הספר שבהם יש אנשי מקצוע התומכים בעבודת צוות ההוראה : יועצים,
 פסיכולוגים ומדריכי מתי"א על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר. 86
- לוח 41 : מחנכים הנמצאים בקשר (פעם בחודש ויותר) עם אנשי מקצוע התומכים
 בעבודת צוות ההוראה בנוגע לבעיות או להתלבטויות שעולות בעבודה עם
 התלמידים המתקשים (באופן אישי או בישיבות צוות), לפי שלב חינוך ומגזר. 87
- לוח 42 : הימצאות "כתובת" להתייעצויות בבית הספר בנושאים הקשורים לעבודה עם
 התלמידים המתקשים על פי הערכת המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר. 89
- לוח 43 : צורך בסיוע בהכשרה במגוון תחומים כדי להצליח בקידום התלמידים המתקשים
 (במידה רבה או רבה מאוד) על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
 ולפי סוג הסיוע המבוקש. 94
- לוח 44 : השתתפות בהכשרות לקידום העבודה עם התלמידים המתקשים,
 על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר. 96
- לוח 45 : תחומי ההדרכה וההשתלמויות לקידום העבודה עם התלמידים המתקשים
 בשנת הלימודים הנוכחית על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר. 98
- לוח 46 : מאפייני הלמידה בהכשרה על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר. 99
- לוח 47 : הקניית הידע והמיומנויות הרלוונטיות לקידום התלמידים המתקשים בהכשרות
 על פי הערכת המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר. 100
- לוח 48 : בתי הספר המקיימים קשר שוטף עם שירותי הקהילה השונים על פי
 דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר ולפי סוג שירות. 103
- לוח 49 : בתי הספר והכיתות שבהם מיושמות תכניות חיצוניות לקידום התלמידים
 המתקשים על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר. 106
- לוח 50 : משך זמן הפעלת התכניות החיצוניות לקידום התלמידים המתקשים המיושמות
 בבתי הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר. 107
- לוח 51 : מאפייני התלמידים המשתתפים בתכניות חיצוניות לקידום
 תלמידים מתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר. 108
- לוח 52 : תחומי הפעילות העיקריים של התכניות החיצוניות בבתי הספר על פי דיווח
 המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר. 109
- לוח 53 : אופי המעורבות הפדגוגית של התכניות החיצוניות המיושמות בבתי הספר
 על פי דיווח המנהלים שבבית ספרם מתקיימת תכנית חיצונית אחת לפחות,
 לפי שלב חינוך ומגזר. 110
- לוח 54 : הכנסת תכניות חיצוניות לבית הספר על פי עמדות המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר 111

112	לוח 55 : תרומותיהן הרצויות של התכניות החיצוניות לבתי הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
112	לוח 56 : תרומת התכניות החיצוניות לתלמידים המתקשים על פי הערכת המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
115	לוח 57 : הקשיים העיקריים של בתי"ס בעבודתם עם התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
116	לוח 58 : עמדות המחנכים כלפי פעילותם עם התלמידים המתקשים, לפי שלב חינוך ומגזר
118	לוח 59 : המידה שבה הכלים והמשאבים מאפשרים להתמודד עם צורכי התלמידים המתקשים על פי הערכת המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
119	לוח 60 : התלמידים המתקשים המקבלים מענה הולם לצורכיהם על פי הערכת המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר

רשימת לוחות בנספחים

	לוח א1 : בתי הספר במחקר ובמדגם, לפי שלב חינוך ומגזר
136	לוח ב1 : תיאור מדגם בתי הספר (מנהלים), השוואה בין מאפייני המנהלים שמילאו שאלון ובין המנהלים שלא מילאו שאלון – בתי ספר יסודיים
136	לוח ב2 : תיאור מדגם בתי הספר (מנהלים), השוואה בין מאפייני המנהלים שמילאו שאלון ובין המנהלים שלא מילאו שאלון – חטיבות ביניים
136	לוח ב3 : אחוזי ההיענות בכל קבוצה
139	לוח ד1 : מאפייני בתי"ס על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
140	לוח ד2 : מאפייני בתי"ס על פי דיווח המנהלים, לפי שנת המחקר, שלב חינוך ומגזר
141	לוח ד3 : מאפייניהם של מנהלי בתי הספר, לפי שלב חינוך ומגזר
142	לוח ד4 : מאפייניהם של מנהלי בתי"ס, לפי שנת המחקר, שלב חינוך ומגזר
143	לוח ד5 : מאפייני מחנכי כיתות, לפי שלב חינוך ומגזר
144	לוח ד6 : מאפייני מחנכי כיתות, לפי שנת המחקר, שלב חינוך ומגזר
188	לוח ח1 : התלמידים המתקשים בכיתה על פי הערכת המחנכים, לפי אשכול בית ספר
188	לוח ח2 : התלמידים המתקשים בכיתה על פי הערכת המחנכים, לפי מדד טיפוח של בית ספר
189	לוח ח3 : קיום הקבצות לפי הכיתות והמקצועות על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר
189	לוח ח4 : מקבלי סוגי הסיוע בכיתות שבהן ניתנים מענים לימודיים מיוחדים לקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר
190	לוח ח5 : מקבלי סוגי הסיוע בכיתות שבהן ניתנים סיוע רגשי-חברתי לקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר

191	לוח ח6 : היקף התשומות הרגשיות-חברתיות המיושמות למען קידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
192	לוח ח7 : מקבלי סוגי הסיוע בכיתות שבהן נערכת פעילות עם הורי התלמידים המתקשים על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
193	לוח ח8 : התלמידים הזקוקים לסיוע אך אינם מקבלים אותו על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר - רק בכיתות שניתנו סוגי הסיוע.....
194	לוח ח9 : התלמידים הזקוקים למענה אך אינם מקבלים אותו על פי דיווח המחנכים, לפי שלב חינוך ומגזר - רק בכיתות שניתנו סוגי הסיוע.....
195	לוח ח10 : קשיים ביישום האסטרטגיות למתן תרומות מיוחדות לתלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
196	לוח ח11 : הפעולה מקדמת (במידה "רבה" או "רבה מאוד") את התלמידים המתקשים המקבלים אותה על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
197	לוח ח12 : התדירות שבה המחנכים נמצאים בקשר עם גורמים שונים בנוגע לבעיות או להתלבטויות של התלמידים המתקשים (באופן אישי או בישיבות צוות), לפי שלב חינוך ומגזר.....
197	לוח ח13 : הצורך של המחנכים להיעזר בהכשרה בתחומים שונים, כדי להצליח בקידום התלמידים המתקשים, לפי שלב חינוך ולפי ותק המורים.....
198	לוח ח14 : הצורך של צוות בית הספר להיעזר בהכשרה בתחומים שונים, כדי להצליח בקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר (במידה רבה או רבה מאוד).....
198	לוח ח15 : תחומי ההדרכה וההשתלמויות לקידום העבודה עם התלמידים המתקשים בשנת הלימודים הנוכחית על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
199	לוח ח16 : מאפייני ההדרכות שקיבלו המחנכים בנושא קידום התלמידים המתקשים, לפי שלב חינוך ומגזר.....
200	לוח ח17 : המחנכים המעריכים את היקף התלמידים המתקשים המקבלים מענה הולם לצורכיהם, לפי אשכול בית הספר.....
200	לוח ח18 : המחנכים המעריכים את היקף התלמידים המתקשים המקבלים מענה הולם לצורכיהם, לפי מדד הטיפוח של בית הספר.....

רשימת תרשימים

33	תרשים 1 : השינוי באחוז התלמידים המתקשים בכיתות על פי הערכת המחנכים בשני שלבי החינוך, לפי שנת המחקר.....
45	תרשים 2 : השינוי בשימוש במקורות המידע של המחנכים לצורך זיהוי צרכים ואיתור תלמידים מתקשים, לפי שנת מחקר ומגזר. - בתי ספר יסודיים.....

- 45 תרשים 3 : השינוי בשימוש במקורות המידע של המחנכים לצורך איתור תלמידים מתקשים וזיהוי צורכיהם, לפי שנת מחקר ומגזר - חטיבות ביניים).....
- 53 תרשים 4 : השינוי בשימוש בשיטות הוראה המותאמות לכיתה הטרוגנית (במידה רבה מאוד או במידה רבה) על פי דיווח המחנכים, לפי מגזר ושנת מחקר.....
- 53 תרשים 5 : השינוי באחוז המחנכים בחטיבות הביניים המשתמשים (במידה רבה מאוד או במידה רבה) בשיטות ההוראה המותאמות לכיתה הטרוגנית, לפי מגזר ולפי שנת מחקר.....
- 55 תרשים 6 : הוספת כוח אדם לכיתה : השינוי באחוז בתי הספר שבהם מתקיימת הוראה של שני מורים יחד על פי דיווח המנהלים לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 57 תרשים 7 : השינוי באחוז בתי הספר שבהם יש הקבצות¹ על פי דיווח המנהלים בחטיבות הביניים, לפי מגזר ולפי שנת מחקר.....
- 62 תרשים 8 : תגבור לימודי מחוץ לכיתה – השינוי באחוז בתי הספר והכיתות שבהם מופעלת האסטרטגיה על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר
- 66 תרשים 9 : השינוי באחוזי בתי הספר והכיתות שבהם ניתנים מענים טיפולים-מקצועיים על פי דיווח המנהלים והמחנכים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 67 תרשים 10 : השינוי באחוזי בתי הספר והכיתות שבהם ניתנת חונכות, עלפי דיווח המנהלים לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 72 תרשים 11 : השינוי באחוז בתי הספר שבהם נעשית פעילות עם הורי התלמידים המתקשים, על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 79 תרשים 12 : השינוי באחוז המחנכים שהעריכו שמספר שעות תגבור לימודי מחוץ לכיתה מספיק לתלמידים (במידה רבה או רבה מאוד) לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר
- 90 תרשים 13 : השינוי במדדים לעבודת צוות על פי דיווח המנהלים בחטיבות הביניים, לפי מגזר ולפי שנת מחקר.....
- 90 תרשים 14 : השינוי בהימצאות יועצת חינוכית בבית הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 91 תרשים 15 : השינוי בהימצאות פסיכולוגית בבית הספר על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 92 תרשים 16 : השינוי בהימצאות כתובת הולמת להתייעצות בנושאים התנהגותיים, חברתיים, רגשיים בבית הספר בנושאים הקשורים לעבודה עם התלמידים המתקשים על פי הערכת המחנכים, לפי מגזר ושנת מחקר.....
- 101 תרשים 17 : השינוי באחוז בתי הספר שהשתתפו בהכשרות לקידום העבודה עם התלמידים המתקשים בשנה האחרונה על פי דיווח המנהלים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנת מחקר.....
- 104 תרשים 18 : השינוי באחוזי חטיבות הביניים המקיימות קשר שוטף עם השירותים הקהילתיים על פי דיווח המנהלים, לפי מגזר ושנת מחקר.....

- תרשים 19 : השינוי באחוז בתי הספר שבהם מיושמת תכנית חיצונית אחת לפחות לקידום התלמידים המתקשים על פי דיווח המנהלים, לפי שנת מחקר, שלב חינוך ומגזר
113
- תרשים 20 : השינוי באחוז המחנכים שהביעו את העמדות הבאות ביחס לפעילותם עם התלמידים המתקשים, לפי שלב חינוך ומגזר
117
- תרשים 21 : השינוי באחוז המחנכים שחשים שהכלים והמשאבים מאפשרים להם להתמודד עם צורכי התלמידים המתקשים, על פי הערכת המחנכים, לפי שלב חינוך, מגזר ושנות מחקר
120
- תרשים 22 : השינוי באחוז המחנכים המעריכים שהתלמידים המתקשים בכיתה מקבלים מענה הולם לצורכיהם, לפי מגזר ושנת מחקר
121